

nových křížů; město bylo zbaveno všech pomníků a pamětních desek, budova původně empírového divadla byla necitlivě doplněna o nevhodné arkády atd. Probíhaly poslední dokončovací práce ve zlatokorunském klášteře, který získal po rekonstrukci novou funkci, neboť sem byla přemístěna knihovna a archiv Národního muzea. Práce spolu s Trägrem jezdili také kontrolovat historici umění, přítel PhDr. Zdeněk Wirth a PhDr. Václav V. Štech.

V památkové péči došlo po roce 1945 k velkým změnám a přesunům. Do státního majetku přešlo velké množství památkových objektů, ať už na základě vyvlastnění či zabrání. Některé z nich byly podle zákona 137/1946 Sb. o Národní kulturní komisi pro správu státního kulturního majetku prohlášeny za státní kulturní majetek. Jejím předsedou se stal právě PhDr. Zdeněk Wirth. I přes všechny výhrady k tomuto Wirthovu angažmá musíme připustit, že zde v tuto dobu nebyla povolanejší a zkušenější osoba, odborník znalý sbírek, s dobrými znalostmi státní správy a legislativních mechanismů a s kontakty na nejvyšší představitele státu. Ač nestraník, přesto byl Wirth uznáván i komunistickým aparátem. Patrně i na jeho přímělu mohl pravícově a demokraticky orientovaný Träger dále vykonávat své funkce, byť byl mnoha politickým činitelům trnem v oku; potřebovali jej jako odborníka v oboru památkové péče či jako soudního znalce.

Levicové tendence, které pocítili všichni už po osvobození, se neustále prohlubovaly. Když Trägrova starší dcera Alena vstoupila do sociálně demokratické strany, bral to jako projev jejího vlastního názoru. Ostatně většina mládeže byla v té době levicově naladěna. Nebylo mu proti mysli, ani když se provdala za sociálně demokratického poslance Mirka Sedláka (1913–1980). Přesto doba postupovala takovým směrem, že ani členství v sociální demokracii nebylo pro budoucnost jedince dostačující oporou, ba právě naopak. Jak se měnily poměry, přicházelo k Trägrovi mnoho jeho přátel z odborných kruhů a přemlouvali jej, aby zapřel své původní politické přesvědčení a vstoupil do komunistické strany. Zdůvodňovali to tím, že jedině jako jejím členem mu bude zaručena plná podpora další práce památkářské i umělecké. Odmlít. V čele muzea tak mohl zůstat do podzimu roku 1948. Do té doby stačil ještě vybudovat novou národopisnou expozici. V září 1948 zažádal o penzionování a v listopadu odešel do penze. Než za něj přišla do ústavu odborná náhrada, de facto jej vedl až do roku 1949.

Po Únoru 1948 byla ochrana kulturních statků zakotvena přímo v nové Ústavě z 9. května 1948. V téže roce byla provedena i základní změna ve struktuře státní správy a podle ní i následná reorganizace státní památkové péče podle vládního nařízení č. 152 z roku 1951. Znamenalo to, že nově vzniklé kraje se svými krajskými národními výbory převzaly i agendu státní památkové péče. Od roku 1950 se připravovala

ve velkém rozsahu konzervace a obnova historických center, včetně legislativních záležitostí. Vždyť v Československu stále chyběl zákon o památkách. V roce 1951 se Státní památkový úřad přeměnil na Státní památkový ústav a Národní kulturní komise přešla co by poradní sbor pod ministerstvo školství, věd a umění. V roce 1953 vznikly státní památkové orgány, roku 1954 byl založen Státní ústav pro rekonstrukci památkových objektů a měst. Všechny tyto centralizační tendence v památkové péči, včetně prací na památkovém zákoně, posuzoval Träger velmi kladně. Po desetiletích rozpačitého řízení památkové ochrany přicházela pevná pravidla a jasné koncepce, což mu bylo sympatické. Uvědomoval si, že je to i za cenu mnoha a mnoha objektů, které přes svou uměleckou hodnotu skončily devastací nebo byly degradovány na využití pro hospodářské účely.

Od listopadu 1949 měli s manželkou Ludmilou na výchovu vnoučka Petra. Dcera Alena byla totiž zatčena v souvislosti s útekem jejího muže Mirka Sedláka za hranice a zapletena do jednoho z politických procesů. Po celou dobu svého třináctiměsíčního věznění v Rudyni a v československé věznici dostávala od svého otce dopisy plné lásky, porozumění a síly, které jí pomohly překlenout onu těžkou dobu.

V prosinci roku 1949 výbor Svazu československých výtvarných umělců jmenoval Trägra svým zástupcem do kuratoria Jihočeské galerie. Jeho účelem bylo zřízení stálé umělecké galerie v Českých Budějovicích. Zároveň mělo kuratorium za úkol zajistit vhodnou budovu, zdroje příjmů, nákupy výtvarných děl, propagaci instituce atd. Krajské galerie se zřizovaly v nových správních centrech po celé republice. Träger se stal na krátkou dobu správcem sbírek, a než je předal novému správci, řediteli muzea Vladimíru Divišovi, zavedl v nich systematické třídění podle metodiky třídění Národní galerie.

Träger se poté naplno věnoval malířské tvorbě, vrátil se k dříve oblíbenému motivu městské veduty, například Českého Krumlova. V určitých bodech i schvaloval postupný proces centralizace. Vyhovoval mu totiž otevřený dialog mezi všemi uměleckými žánry, který byl v době první republiky z důvodů spolkových tahačů nemyslitelný. Dokonce byl potěšen a pocítil jisté zadostiučinění, když v roce 1953 získal ocenění za své výtvarné dílo. Na druhou stranu z korespondence s dalšími přáteli také vyplývá, že jakákoliv nespravedlnost mu byla trnem v oku a rozhodně neschvaloval stav, kdy byli v nových poměrech pro změnu perzekvováni ti umělci, kteří dříve nesli pochodeň moderny, a vyzdvihovali často ti bez talentu, mající pouze korexe a „rudou knížku“.

Také existence Klubu Za staré Budějovice byla po roce 1948 čím dál komplikovanější. Jeho členové museli čelit výpadům a výhrůžkám ze strany okresního národního výboru. Stav se načas zklidnil v roce 1950, kdy se členové aktivně formou pracovních brigád podí-

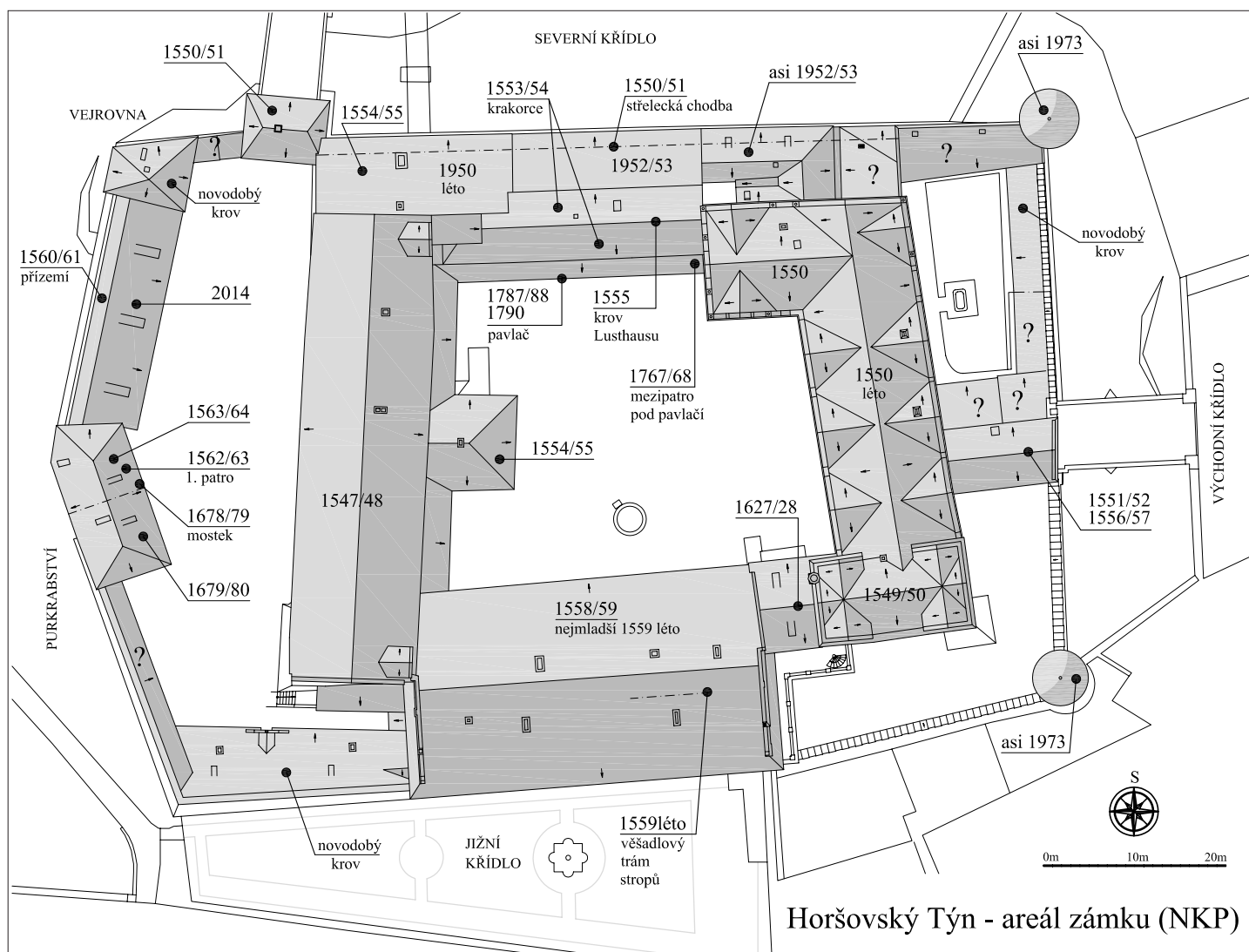
leli na různých přestavbách objektů pro nové účely, ale již v roce 1951 jeho činnost utichla. Okresním a krajským orgánům nevadila ani tak práce Klubu, jako fakt, že prezentuje svobodný názor, který nemohou ovlivňovat. Uvažovalo se například, že Klub bude přičleněn k ROH, apod. Přesto částečně obnovil činnost kolem roku 1954 a zabýval se hlavně přednáškami o památkách a dějinách umění. Kolem roku 1950 proběhly v centru města stavební průzkumy, které odhalily pod novějšími omítkami mnoho pozdně gotických, renesančních a raně barokních domů. Na jejich základě mělo být budějovické městské jádro v roce 1952 prohlášeno za památkovou rezervaci. Adolf Träger tento proces cítil jako vyvrcholení svých celoživotních snah, bohužel se tak nestalo. Od roku 1954 začala pracovat městská památkové komise, která byla určitou náhradou za činnost Klubu, a Adolf Träger v ní získal roku 1959 čestné členství. Ovšem uspokojení s vývojem památkové péče se u něj občas střídalo se záchvaty nesouhlasu. Například když padlo rozhodnutí, že renesanční Masné krámy budou adaptovány na lidovou restauraci apod. Tyto projevy nesouhlasu, významující se u něj velkým rozčilením a zbesilou aktivitou, měly za následek několik srdečných infarktů, přičemž ten třetí se stal Trägrovi osudným. Jak symbolické je, že ten, který se celý život rval za umění a záchranu památek, pro ně také zemřel. Jednalo se právě o zrušení Staroměstského hřbitova a účelovým využitím jeho plochy. Proto byly „na objednávku“ poničeny náhrobní kameny, aby stav hřbitova bylo možno označit za dezolátní a zrušit jej. Träger, všemi varován a přemlouván, podal trestní oznámení na neznámého pachatele, i když věděl, že to byla akce státních orgánů. Bojoval za hřbitov, který pro něj znamenal nejen uměleckou hodnotu, ale také pietu k pochovaným a vzpomínky na dětství. Pod náporům stresu a psychického vypětí zemřel přímo uprostřed milovaného města, na lavičce na Lannově třídě, 26. ledna 1965.

Odešel tak umělec, milovník krásy, kterému bylo jeho město, jeho kraj největší celoživotní láskou i břemenem, jehož se nemohl a ani nechtěl zbavit.

Daniela RŮŽIČKOVÁ

Renesanční zámek v Horšovském Týně. Analýza stavebních fází na základě výsledků dendrochronologie

Předložený příspěvek je úvodem do problematiky stavebního a uměleckého vývoje státního hradu a zámku v Horšovském Týně, kde provádí od roku 2015 oddělení výzkumů a průzkumů Generálního ředitelství Národního památkového ústavu aktualizaci stavebněhistorického průzkumu.¹ V jeho rámci došlo k řadě

Horšovský Týn - areál zámku (NKP)

1

Obr. 1. Horšovský Týn, střešní schéma zámku v Horšovském Týně s dendrochronologickými údaji. Kresba: Lucie Beránková, 2018.

nových zjištění, která zásadním způsobem přehodnocují dosavadní znalosti o stavebním vývoji půdorysně i hmotově členitého jádra zámku, ale také dalších staveb v rámci rozlehlého areálu národní kulturní památky. Cílem příspěvku není typologický rozbor historických krovů doprovázený detailním trasologickým průzkumem, nýbrž v obecnější rovině naznačit možnosti využití dendrochronologie pro identifikaci jednotlivých stavebních fází zkoumané stavby.

Tato zjištění jsou výsledkem dnes již zavedené, běžně využívané a prověřené metody dendrochronologie, která se u nás už několik desetiletí intenzivně využívá k absolutnímu datování dřevěných konstrukcí a prvků obsažených v historických stavbách.² Rok, v němž došlo ke smýcení stromu, nemusí vždy odpovídat roku,

kdy z něho vznikl dřevěný prvek použitý ve stavbě.³ Absolutní data je nezbytné ověřit srovnáním s dalšími relevantními informacemi, zejména z archivních pramenů či epigrafických památek. V následujícím textu doložíme synchronizaci částí dat získaných dendrochronologií.

Nejčastěji se dendrochronologie využívá k datování krovů, uzavírajících stavbu, ale také dalších dřevěných konstrukcí, jako trámových stropů, podlah, dveřních zárubní, krakorců a konzol, dřevěných schodišť, střešních latí atd. Velmi cenné údaje o někdejšímu postupu výstavby zkoumané stavby poskytují fragmenty dřevěného klenebního bednění, lešeňových trámů či kulařiny, stejně jako různé zední ztužující rámy a kleštiny, které vystupují k lici zdiva a jsou viditelné v případech poškození zdiva nebo chybějící omítky. Při odběru vzorků je však třeba počítat s tím, že může jít o druhotně použité dřevo. Dodatečné úpravy v krovech lze odhalit při dostatečně podrobně vedeném průzkumu, obtížnější je však situace v případě klenebního bedně-

ní, zedních kleštin, lešeňových trámů či osamoclených prvků, u nichž nezřídka nastává víceletá prodleva mezi dobou smýcení stromu a přípravy dřevěného prvku pro stavbu. Proto nelze spoléhat na odběry soliterních prvků, a pokud to situace dovolí, měly by se důsledně odebírat početnější soubory.

■ Poznámky

1 Příspěvek vznikl jako součást vědecko-výzkumné činnosti NPÚ v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, financované Ministerstvem kultury ČR, jako výstup výzkumného cíle *Tematické průzkumy památek* (DKRVO 99H3010110).

2 K definici dendrochronologie viz více: <http://www.dendrochronologie.cz>, vyhledáno 14. 11. 2018.

3 K možnostem a limitům dendrochronologie: Jiří Bláha – Tomáš Kyncl, Přínos dendrochronologie pro poznání stavebních památek města Telče, *Průzkumy památek* XV, 2008, č. 2, s. 99–118.

V roce 1547 zasáhl hrad i město Horšovský Týn ničivý požár. Toto neštěstí však iniciovalo velkorysou přestavbu středověkého hradu na renesanční zámek, který zůstal pozdějších požárů města ušetřen.⁴ Díky tomu se zachovala většina renesančních krovů, které dnes umožňují sestavit chronologii výstavby.

Dosud probíhající aktualizace stavebněhistorického průzkumu zámku navazuje na předchozí bádání, jehož první ucelený přehled přinesl pasport z roku 1967.⁵ Autoři věnovali krovům a jiným dřevěným konstrukcím jen omezenou pozornost, což je pochopitelné s ohledem na dobově podmíněný přístup k průzkumu historické architektury, akcentující zejména její stylový rozbor. Skutečný zlom v poznání stavebních dějin zámeckého areálu představují až výsledky dílčích stavebněhistorických průzkumů, které vznikly po roce 2000 a které plně využily možností dendrochronologického datování.

První a pro poznání stavebních dějin zámku klíčový je elaborát Jiřího a Lucie Bláhových z roku 2004.⁶ Autoři zkoumali a podrobili dendrochronologické analýze především krov východního křídla zámku, jihovýchodní věže, spojovacího krčku a zčásti také rozměrný krov navazujícího jižního křídla. Výsledky ukázaly, že dubové kleštiny stahující obvodové zdivo východního křídla pocházejí ze stromů smýcených na přelomu let 1548/49. Jedlové dřevo v horní části krovu východního křídla bylo káceno v letním (vegetačním) období 1549 a 1550.⁷ Autoři průzkumu přesvědčivě doložili, že dřevo bylo zpracováváno brzy po smýcení stromů, což dokládají tesařské značky dodatečně porušené trhlinami vznikajícími při postupném vysušování dřeva.⁸ Krov jihovýchodní věže vznikl patrně ve stavební sezóně roku 1550, jak dokládají výsledky nejmladších získaných dat. Překvapivý byl výsledek datování prvků z krovu jižního křídla, jehož střecha vznikla v roce 1559.

Tato zjištění zcela zásadně korigují zažitou představu o dostavbě východního křídla do roku 1558 (alternativně jsou uváděny také letopočty 1557 a 1559), jak ji udržuje uměnovědná a tematická encyklopedická literatura.⁹ Je příznačné, že nové informace nenalezly odpovídající ohlas v uměnovědné literatuře, a to především z důvodu, že výsledky zmíněného průzkumu nebyly publikovány.

Další průzkum, jenž upřesnil poznání stavebního vývoje jádra zámku, je elaborát Jana Anderleho.¹⁰ V roce 2008 zkoumal relikv zániklého objektu při západní obvodové hradbě mezi purkrabstvím a tzv. vejrovnou.¹¹ Analýzou vzorků odebraných z relikvů dřevěných konstrukcí strženého objektu bylo zjištěno, že dřevo související se ztužením zbořené stavby pochází z těžby na přelomu let 1560/61, u zbytku vaznice po krovu zbořené stavby pak z přelomu let 1562/63.¹² Mimoto autor průzkumu nechal odebrat a analyzovat vzorky ze stropního trámu a schodiště v prvním patře budovy purkrabství, které oba poskytly shodný letopočet 1562/63.

Podobně jako v případě průzkumu Jiřího a Lucie Bláhových i zde, na opačné straně zámeckého jádra, byly získány zcela nové a zásadní informace o stavebním vývoji zámku. Přitom časový rozdíl mezi dosud předpokládanou výstavbou tzv. purkrabství a výsledky exaktního datování je podstatně výraznější, než jak tomu bylo u východního křídla. Dosavadní literatura klade dobu vzniku purkrabství na přelom 16. a 17. století.¹³ Absolutní data však jasně dokazují, že západní část opevnění včetně purkrabství vznikala již na počátku 60. let 16. století.

Zmíněné dva průzkumy doprovázené výsledky dendrochronologie a skutečnost, že se v budovách zámku nachází celá řada dalších dosud nedatovaných, přitom autenticky dochovaných konstrukcí krovů a dalších ztužujících konstrukcí, nás vedly k systematickému doplňování dendrochronologických analýz důsledně po jednotlivých křídlech jádra zámku i u dalších objektů spojených s okruhem vnějšího opevnění. V rozmezí let 2015–2018 proběhlo pět komplexně pojatých odběrů, které pokryly nejen zbývající historické krovky a konstrukce v jádru zámku, ale také další stavby, které se nacházejí v areálu zámeckého parku.¹⁴ Celkem bylo odebráno a analyzováno 118 vzorků, z nichž pozitivní výsledek s konkrétním ročním rokem těžby dřeva vykázalo 95 (dosaženo bylo 80% úspěšnosti datování).

Následující přehled výsledků datování je zpracován chronologicky se snahou o rozlišení jednotlivých stavebních fází. Došlo k identifikaci tří, resp. čtyř fází, oddělených relativně krátkým časovým úsekem v rozmezí dvou až čtyř let. Přesto lze konstatovat, že přestavba středověkého hradu na renesanční zámek představovala v podstatě jednu velkou stavební akci směřující se dvěma až třemi kratšími přestávkami do rozmezí let 1547–1564.

Dosavadní literatura oprávněně předpokládá, že stavební práce započaly okamžitě po požáru v roce 1547 a soustředily se na obnovu zničeného gotického paláce (západní křídlo zámku). Těžba dřeva pro nový krov započala v rozmezí let 1546/47 (tedy v době před požárem), pokračovala v letní (vegetační) sezóně roku 1547 a končila zimní těžbou v rozmezí let 1547/48. Tesařské značení s dodatečně vzniklými výsušnými trhlinami dokládá, že dřevo na krov bylo použito ihned po těžbě. Hrubému dokončení stavby v roce 1548 odpovídá zachovaný fragment původní omítky v jižní části dvorní fasády, který zdobí letopočet MDL (1550). Omítky byly zřejmě prováděny až po uzavření stavby krovem.

V podstatě zároveň s přestavbou gotického paláce započala výstavba východního křídla (viz data z odběrů provedených v roce 2004). Jak již bylo zmíněno, krovky uzavírají hrubou stavbu nejpozději v roce 1550, což znamená, že alespoň v této první fázi byl zámek koncipován na půdorysu dvou protilehlých podélných křídel na západní a východní straně. Jednotlivé stavební etapy odpovídají shodná data z těžby dřeva (viz pů-

dorysné schéma s vyznačením datovaných krovů a dalších konstrukcí). Lze mít za to, že základy východního křídla musely být hloubeny bezprostředně po požáru v roce 1547. Výstavba východního křídla tedy spadá do první fáze spojené s přestavbou gotického paláce.

Pozoruhodné výsledky poskytly vzorky odebrané z krovu severní brány. Dřevo použité na krov bylo smýceno v zimě na přelomu roku 1550/51. Výstavba brány tak spadá do první etapy přestavby hradu na zámek. Stáří severní brány zároveň dokládá původní záměr uzavřít areál zámku na západní straně opevněním s arkádovým ochozem sloužícím jako střešnická chodba. Datování vzorků odebraných z krovu východní brány ukázalo, že došlo k jeho dodatečné úpravě (1551/52 × 1556/57), přičemž účel úpravy nebyl dosud objasněn.

■ Poznámky

4 K topografii a dějinám města s přihlédnutím k požárům, které je postihovaly, souhrnně Karl Liebscher, *Der politische Amtsbereich Bischofteinitz*, Bischofteinitz 1913, zvl. s. 244, 284.

5 Eva Holanová – Marie Heroutová – Dobroslav Líbal, *Horšovský Týn. Zámek. Stavebně historický průzkum*, SÚRPMO, Praha 1967 (nepublikovaný strojopis, přístupný v NPÚ, ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-2791).

6 Jiří Bláha – Lucie Bláhová, *Zámek Horšovský Týn, jižní a východní křídlo. Stavebně historický průzkum konstrukcí krovů*, Telč 2004 (nepublikovaný strojopis, přístupný v NPÚ, ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-23713).

7 Ibidem, s. 20.

8 Ibidem, s. 21.

9 Teze o dokončení východního křídla k roku 1558 se poprvé objevuje v útlé monografii historika Václava Davidka *Hrad a zámek Horšovský Týn*, Praha 1949 (Poklady národního umění sv. 104–105), s. 12–13. Alternativní letopočty 1557 a 1559 uvádějí Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961, s. 39, a Jarmila Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: Jiří Dvorský – Eliška Fučíková (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátků renesance do závěru baroka II/1*, Praha 1989, s. 6–62, zvl. s. 27. Shodně také Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2000, s. 154.

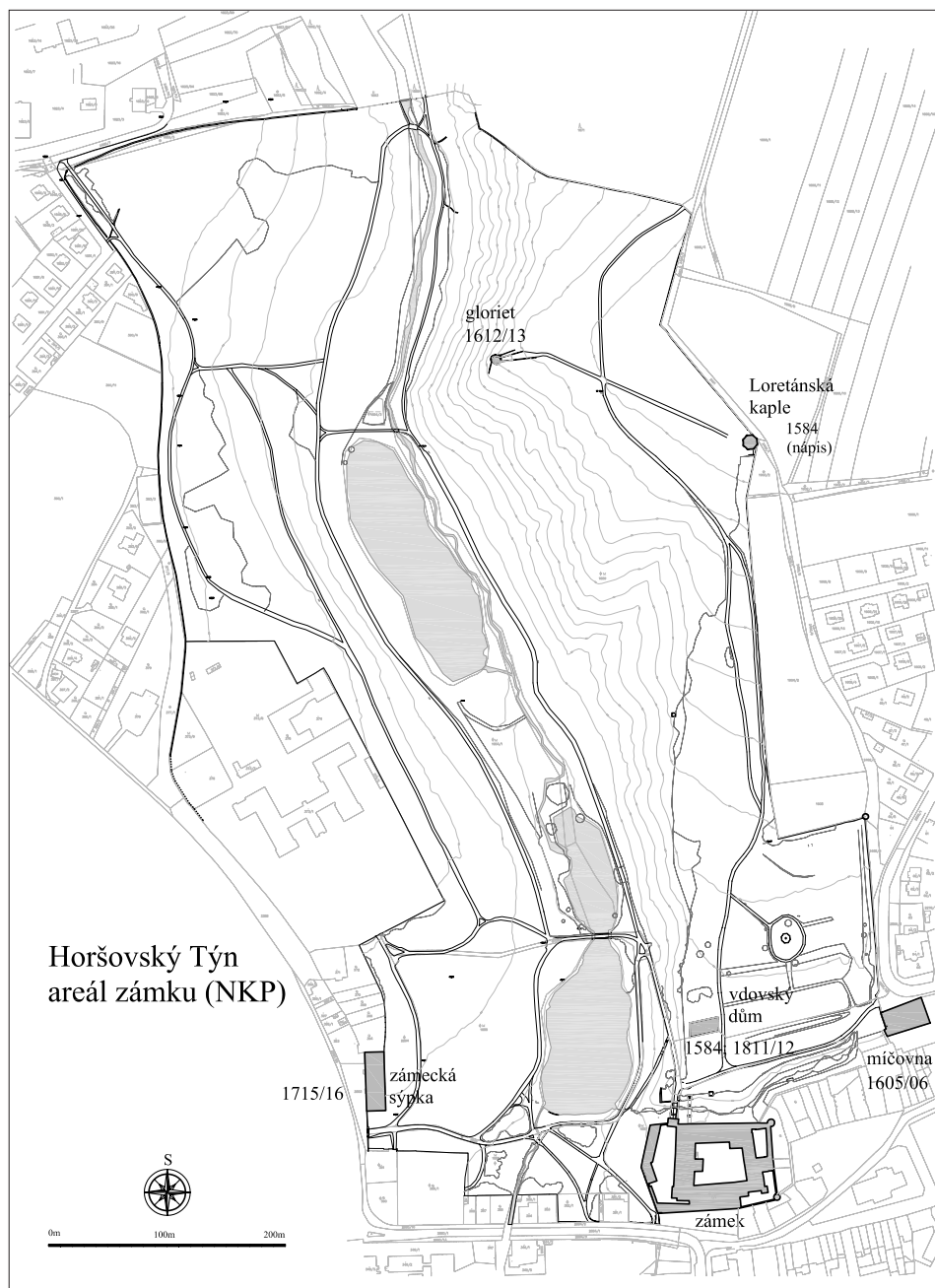
10 Jan Anderle, *Stavebně historický průzkum zaniklého objektu u severního úseku západní obvodové hradby mezi tzv. purkrabstvím a tzv. vejrovnou v západním nádvoří hradu Horšovský Týn*, Plzeň 2011 (nepublikovaný strojopis, přístupný v NPÚ, ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-24894).

11 Po dokončení archeologického výzkumu byla na tomto místě vystavěna nová přízemní stavba.

12 Viz Anderle (pozn. 10), s. 5.

13 Viz Davidek (pozn. 9), s. 15; Vlček (pozn. 9), s. 155.

14 Odběry všech vzorků a jejich datování provedl Tomáš Kyncl (DendroLab Brno).

Obr. 2. Horšovský Týn, areál národní kulturní památky s dendrochronologickými údaji. Kresba: Lucie Beránková, 2018.

krýla pultová střecha, která dosahovala až k podlaze třetí etáže a z vnější strany zámku zakrývala krakorce vynášející horní patro. Na straně do nádvoří byla pavlač otevřená, zčásti krytá přesahem horního patra. Lusthaus nebyl řešen jako stejně široký jednotrakt, jak je tomu nyní. Původně zde existovaly dva hmotově oddělené bloky, jakési altány, propojené vstupní síní se schodištěm. Vnější trakt severního křídla pak doběhl k boční straně severní brány a zakryl severní fasádu gotického paláce.

Důležité je, že dendrochronologicky se podařilo datovat nejen dubové krakorce vynášející horní patro Lusthausu, ale také jeho krov a kleštiny, které jsou zazděny do cihelných kleneb. Dubové dřevo na krakorce pochází z letní těžby v sezóně 1553/54. Nejmladším datem těžby jedlového dřeva na krov Lusthausu je léto roku 1555. Toto datum můžeme považovat za hrubé dokončení stavby. K výměně krovu nad celým kuchyňským traktem došlo v roce 1953. Původní krov se dochoval pouze v krajní západní části druhého patra, kde přiléhá k severní stěně gotického paláce. Nejmladší těžba byla provedena na přelomu let 1554/55. Datum dokončení střechy zde koresponduje s dokončením krovu Lusthausu. Shodný výsledek poskytlo datování dubových zedních trámů tzužujících vazbu příček na obvodové zdivo severního kuchyňského traktu. Nejmladší těžba byla provedena v létě roku 1554. Do stejné stavební periody rovněž spadá dvorní přístavek při západním křídle zámku, dosud neproblematicky považovaný za pozdně barokní objekt.¹⁵ Jedlové dřevo na krov bylo káceno v sezóně 1554/1555. Dendrochronologické výsledky početného souboru vzorků odebraných z dřevěných konstrukcí severního křídla zámku prokázaly, že *druhá stavební fáze proběhla mezi léty 1553–1555*.

Konvolut vzorků odebraných z krovu jižního křídla vykazuje výraznou shodu, rozdíl v čase těžby dřeva činí pouhý půlrok (1558/59, léto 1559). Mimo jiné byl odebrán vzorek z krajní východní plně vazby zazděné ve štítě, stejně jako mohutný zdvojený vazník, vyvěšující strop nad sálem v patře. Oba vzorky pocházejí z dřeva stromu káceného při letní těžbě v roce 1559. Jde o nejmladší získané datum, přičemž dokončování hrubé stavby jižního křídla vztyčením krovu dokládá zápis v pamětní knize města Horšovský Týn, vrozený

2

Původní koncepci s dvojicí protilehlých křídel jednoznačně dokládají fragmenty sgrafitové figurální výzdoby exteriérových fasád, která se zachovala v podkroví mladšího severního a jižního křídla na jejich styku s krátkými bočními výběžky východního křídla. Nicméně, jak uvidíme v následujícím přehledu výsledků dendrochronologie dřevěných konstrukcí severního a jižního křídla, nedlouho po dostavbě východního křídla a patrně krátce po zřízení náročné sgrafitové výzdoby dvorních fasád došlo ke změně plánu. Nová stavební úloha doplnila dvoukřídlovou dispozici o protilehlé severní a jižní křídlo, čímž se jádro zámku uzavřelo a vytvořilo čtyřkřídlovou dispozici. *První fáze přestavby hradu na zámek je tedy vymezena léty 1547–1551.*

Zatímco přestavba gotického paláce i výstavba nového východního křídla se držela uvnitř půdorysné dispozice středověkého hradu, severní i jižní křídlo částečně vystoupilo mimo ni. Na severní straně vznikla sice subtilní, avšak půdorysně i hmotově značně členitá dvoupatrová dispozice. Vizualně bylo akcentováno druhé patro, tzv. Lusthaus, podélnou osou spočívající na vrcholu hradební zdi, s místnostmi přesahujícími na obě strany. Podporu zajistily mohutné dubové krakorce přečínající na obě strany hradby. Pro zajištění stability byly krakorce podepřeny šikmými dubovými vzpěrami. V úrovni přízemí vznikla asymetrická dvoutraktová dispozice. Širší, vnější část zaujal kuchyňský provoz, užší, vnitřní připadla pavlačí. Kuchyňský trakt

■ Poznámky

¹⁵ Milena Hajná, Horšovský Týn, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost. Renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 250–277, zvl. s. 265.

do shodného roku.¹⁶ Výstavbu krovu doloženou zápisem v městské knize zmiňuje Jiří Bláha již v roce 2004.¹⁷ Dokončení hrubé stavby jižního křídla v roce 1559 je tak nade vše pochybnost. Veškeré dosavadní názory v odborné literatuře, které kladou výstavbu jižního křídla do velmi širokého časového rozmezí od 60. let 16. století až do druhého desetiletí 17. století, lze tímto považovat za antikované.¹⁸ Dokončení hrubé stavby severního a jižního křídla tedy dělí čtyři roky. Nutné to nemusí znamenat, že jde o odlišnou stavební fázi, zejména vezmeme-li v potaz, že s budováním jižního křídla se při ohledu na jeho rozměry a náročné založení do svahu mohlo započít dříve, tedy již kolem zmíněného roku 1553. Označíme-li však jižní křídlo za solitérní dílo Agostina Galliho,¹⁹ pak jde o *třetí stavební fázi, zakončenou snad ještě v roce 1559*. Je to týž Agostino Galli, který v roce 1563 staví pro Jana mladšího Popela z Lobkowicz nový palác na Hradčanech.²⁰ Spíše pozdějšímu dokončení stavby (tj. včetně úpravy interiérů k obytným účelům) nasvědčují již zmíněné výsledky dendrochronologie vzorků odebraných z fragmentů dřevěných konstrukcí ze strženého objektu po severní straně purkrabství.²¹ Oba vzorky z prvního patra purkrabství, vročené do sezóny 1562/63, nás přiměly ověřit dobu dostavby purkrabství odběrem vzorků ze špatně přístupného krovu. Ukázalo se, že dřevo na krov bylo těženo v několika po sobě následujících sezónách, přičemž nejmladší jsou data z přelomu let 1563/64.²² Purkrabství bylo prodlouženo směrem k jihu na přelomu 70. a 80. let 17. století, jak dokládá datace krovu přístavku (1679/80). Výstavbou západní části hradby s integrovanou střešnicí chodbou a výstavbou objektu tzv. purkrabství v sezóně 1563/64 byla dokončena transformace středověkého hradu na renesanční rezidenci. Zároveň šlo o *čtvrtou a poslední renesanční stavební fázi, probíhající patrně v rozmezí let 1560–1564*.

Shrňme-li výše uvedené poznatky, je zřejmé, že přestavba středověkého hradu na renesanční zámek proběhla v rozmezí let 1547–1564, přičemž ji tvořily tři, resp. čtyři stavební fáze:

I. fáze (1547–1551): přestavba gotického paláce (západní křídlo), výstavba protilehlého východního křídla (s využitím středověké jihovýchodní věže a krčku se zbytkem románského kostela) a obou bran (severní a východní);

II. fáze (asi 1553–1555): výstavba severního křídla s tzv. Lusthausem, severním kuchyňským traktem a dvorním přístavkem při západním křídle;

III. fáze (?–1559): výstavba mohutného jižního křídla;

IV. fáze (asi 1559–1564): dostavba západní části opevnění, včetně staveb k němu přidružených (purkrabství a k němu přiléhající přízemní objekt).

Dosud otevřená zůstává otázka datování výstavby opevnění ve východní části parkánu s nárožními věži-

cemi a přístavky, stejně jako budovy při jižním úseku opevnění druhého (západního) nádvoří. Z dispozičních a konstrukčních souvislostí je však zřejmé, že o renesančním původu těchto staveb nelze pochybovat.

Co se týče identifikace a datování renesančních staveb v areálu zámeckého parku, v roce 2006 byl zpracován stavebněhistorický průzkum objektu bývalé *míčovny* při východní bráně do parku.²³ Na základě výsledků dendrochronologie víme, že stavebně byla dokončena v roce 1606, tedy za Viléma Popela z Lobkowicz, mladšího z dvojice synů Jana mladšího Popela z Lobkowicz. Průzkum prokázal, že při výstavbě byl do západního průčelí míčovny pojat i příslušný úsek ohradní zdi renesanční zahrady.²⁴

Gloriet, lidově zvaný také *hláska*, okrouhlá věžová stavba založená do svahu vysoko v zámeckém parku, byl podle výsledků dendrochronologického průzkumu dostavěn v roce 1613.²⁵ Stavebníkem této neobvyklé stavby, uvnitř vybavené dvěma krby, byl Vilém z Lobkowicz.

Tzv. *vdovský dům* (také *úřednický*), obdélná jednopatrová stavba, která se nachází v jižní části bývalé renesanční zámecké zahrady, byl v minulosti několikrát přestavěn. Stávající členění je výsledkem klasicistní přestavby z počátku druhého desetiletí 19. století. Renesanční původ stavby prokázal stavebněhistorický průzkum zpracovaný v roce 1994.²⁶ Dendrochronologie však nebyla provedena, proto jsme se zaměřili na vytipování nejstarších dochovaných dřevěných prvků. Pod stávajícím schodištěm do patra se zachovalo několik stupňů staršího dřevěného schodiště zhotoveného z dubu, z něhož byl následně odebrán vzorek pro dendrochronologii. Dřevo dubu bylo těženo v létě roku 1584. Jde však pouze o jediný vzorek a navíc nebyla detailně zkoumána vazba schodiště na zdivo. Z toho důvodu nelze jednoznačně spojit výsledné datum s dobou výstavby objektu a ztotožnit jej s Lusthausem, který při dělení majetku v roce 1587 získal spolu se zámek Vilém Popel z Lobkowicz.²⁷ Nelze ovšem přehlédnout skutečnost, že datum koresponduje s výstavbou jiné stavby, totiž loretánské kaple (viz dále). Stavebníkem mohl být Kryštof z Lobkowicz, který mezi léty 1574–1587, v době nezletilosti svého nevlastního bratra Viléma, držel panství Horšovský Týn.

Také otázka doby vzniku a dochování *horšovskotýnské loretě* se zdá být vyřešena, v tomto případě ovšem nikoli na základě výsledků dendrochronologie, nýbrž rozboru dodnes zachovaného fragmentu nápisu z roku 1584, dle něhož ji postavil Kryštof Popel z Lobkowicz na paměť poutě, kterou vykonal do italského Loreta.²⁸ Renesanční původ osmiboké centrální stavby nezapře především tvar kupole završené kamennou lucernou a další prvky včetně částečně dochované interiérové omítky se zbytky starší výmalby.

Stavební činnost v renesančním období probíhala na panském sídle v Horšovském Týně od roku 1547 v podstatě až do Bílé hory. Datace stavebních fází

■ Poznámky

16 „Item téhož léta [1559] ve čtvrtek po památce stětí sv. Jana půjčen na zámek šrak s řetězi se všemi spravedlnostmi, též truhla vokovaná s panty, s řetězi i s voky k vápnu, též provaz veliký, kterým se nahoru táhne, bez háků. Bylo půjčeno též 60 prken k lešení, když měli veliký krov na nové pokoje táhnúti. Ty sou voplatili.“ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, Archiv města Horšovský Týn (AM Horšovský Týn), inv. č. 45, sign. K10, Liber memorabilium civitatis Tyn-Horssoviensis 1539–1768, fol. 8^v (přepis A. Macáka).

17 Viz Bláha – Bláhová (pozn. 6), s. 6, 21.

18 Výstavba bývá většinou kladena již do 60. let 16. století – za všechny viz Eva Šamánková (pozn. 9), s. 39. Za iniciátora výstavby je také pokládán Jan mladší, přičemž stavbu měl dokončit jeho starší syn Kryštof – např. viz Jaromila Krčálová (pozn. 9), s. 27. Tež o pozdním vzniku za Viléma z Lobkowicz nejdříve na počátku 17. století zastává Pavel Vlček (pozn. 9), s. 155.

19 PV [Pavel Vlček], heslo (de) Galli (Augustin Vlach, Augustyn Vlach), in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 192.

20 Očividná je nejen souvislost mezi rozvrhem a ztvárněním dvorních arkád jižního křídla horšovskotýnského zámku a dvorních arkád paláce na Hradčanech. Vzhledem k předloženým dendrochronologickým výsledkům se pak nabízí možnost, že prvotním dílem Agostina Galliho je právě jižní zámecké křídlo v Horšovském Týně, podle jehož vzoru byl následně staven hradčanský palác.

21 Viz Anderle (pozn. 10), s. 5–6.

22 Je příznačné, že strop horního patra purkrabství, tvořený prostým srazem prken, nese bohatou výmalbu s centrálním lobkowiczským znakem, doprovázeným krom symbolů čtyř evangelistů také znaky všech tří manželů Jana mladšího Popela z Lobkowicz.

23 Jan Anderle – Jan Urban, *Horšovský Týn. Zámecká míčovna. Stavebně historický průzkum*, Plzeň 2006 (nepublikovaný strojopis, přístupný v NPÚ, ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-24460).

24 Ibidem, s. 33.

25 Tomáš Kyncl, *Výzkumná zpráva. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků hlásky v zahradě zámku v Horšovském Týně*, Brno 2013 (nepublikovaný strojopis, přístupný v NPÚ, ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-25216).

26 Vratislav Ryšavý, *Horšovský Týn. Budova muzea. Stavebně historický průzkum*, Plzeň 1994 (nepublikovaný strojopis, přístupný v NPÚ, ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-21486).

27 Ibidem, s. 1.

28 Nápis publikoval Jaroslav Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen. Zwölfter Theil. Klattauer Kreis*, Prag und Wien 1789. Loretánská kaple bude předmětem samostatné studie.

zámku i staveb nalézajících se v dnešním zámeckém parku umožňuje rozlišit podíl jednotlivých stavebníků z tachovské větve Lobkowiczů.²⁹

Stavebníkem, jenž stál za obnovou šlechtické rezidence po požáru v roce 1547, byl Jan mladší Popel z Lobkowicz (1510–1570).³⁰ Vlivný a mocný šlechtic, pohybující se v horních patrech stavovské společnosti, patřil mezi oblíbence a stoupence Ferdinanda I. Důkladem je strmá kariéra v zemských úřadech, završená v roce 1554 získáním titulu nejvyššího purkrabího Českého království, který držel až do své smrti v roce 1570. Díky překotně probíhající stavební činnosti se Jan ještě za svého života dočkal úplného dokončení výstavby sídelní rezidence jím založené tachovské linie rodu. V téže době, případně jen o něco málo později, vystavěl v Praze městský palác na Hradčanech, který se stal jeho druhou rezidencí při výkonu nejvyššího zemského úřadu.

Po smrti otce vyvíjeli stavební aktivitu také jeho synové. O stavební činnosti týkající se hospodářského provozu není dosud nic známo. Prozatím se zdá, že se přesunula od vlastní rezidence do jejího širšího zámečí, směrem k souboru bývalé zámecké zahrady, dvora a obory (dnes nedělený celek obecně označovaný jako zámecký park), v němž postupně vyrostlo několik pozoruhodných staveb. Kdy vznikla zámecká zahrada, nevíme. Mohla však být založena již Janem mladším Popelem z Lobkowicz někdy kolem poloviny 16. století, konkrétní důkazy však chybí.

V roce 1584 postavil Kryštof Popel z Lobkowicz na vrcholu kopce nad zámek loretánskou kapli, a možná v tomtéž roce i tzv. vdovský dům. Poté co mladší, nevlastní bratr Vilém dosáhl plnoletosti, došlo v roce 1578 k rozdělení majetku. Větší stavební aktivitu spojenou s reprezentací a kratochvilnými zábavami rozvíjel Vilém Popel z Lobkowicz až od počátku 17. století. Prokazatelně vystavěl míčovnu, dokončenou v roce 1606, a o něco později vyhlídkový či lovecký pavilon – glorieta (1613), okrouhlou věž uprostřed zámeckého parku. Bílá hora pak definitivně ukončila lobkowiczské působení na Horšovském Týně.

Na příkladu zámku v Horšovském Týně jsme tak ukázali, že při zachování patřičné kritičnosti umožňuje metoda dendrochronologie systematické datování zejména historických krovů, a tedy stanovení horní časové hranice dokončení hrubé stavby (tj. její uzavření střechou); pochopitelně bez záruky synchronizace s procesem dokončování či dokončení interiéru a především jeho vybavení a výzdoby (malířské, sochařské atd.). Výzdoba totiž mohla být realizována již v době probíhající výstavby, krátce po dokončení či s větším časovým odstupem.

Výsledky dendrochronologického datování zároveň umožnily do jisté míry nahradit absentující písemné zprávy zejména pro starší období raného novověku. Nelze vyloučit, že při dosud probíhajícím archivním průzkumu objevíme nějaké dosud neznámé zprávy po-

pisující přestavbu hradu na renesanční zámek po požáru v roce 1547. Jedinečný zápis v horšovskotýnské pamětní knize k roku 1559 o dostavbě nového zámeckého křídla a přípravě jeho zastřešení umožnil ztotožnit zprávu s konkrétní částí zkoumané stavby. Tím také zpětně ověřil správnost údajů absolutního datování a potvrdil platnost a využitelnost metody jako takové.

Jan BERÁNEK

■ Poznámky

29 Stanislav Kasík – Petr Mašek – Marie Mžýková, *Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, zvl. s. 26–28, 81–90.

30 Václav Bůžek, Manželky a děti Jana mladšího Popela z Lobkowicz (1510–1570), in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 261–283.

Mezinárodní den archeologie 2018

V sobotu 20. 10. 2018 proběhl již pátý ročník Mezinárodního dne archeologie, do kterého se zapojil i odbor archeologie generálního ředitelství Národního památkového ústavu (dále jen NPÚ). Archeologové představili činnost NPÚ ve stánku v Celetné ulici č. 20, kde byl na univerzitním dvoře připraven bohatý program, určený převážně pro děti. Ani dospělí návštěvníci však nezůstali stranou – mohli si přečíst několik posterů: dva z nich shrnovaly činnost všech archeologických pracovišť NPÚ a další čtyři se věnovaly jednotlivým výzkumům generálního ředitelství (*Novověké hutnictví železa v Novohradských horách*, *Nedestruktivní průzkum zaniklých novověkých skláren*, *Archeologická prospekce středověkého bojiště u Lipan v roce 1434*) a pražského pracoviště NPÚ (*Archeologický výzkum středověké tvrze v Jinonicích v Praze 5*). Kromě toho se zájemci z řad veřejnosti mohli zeptat na cokoliv ohledně činnosti NPÚ a odnést si mapu objektů ve správě NPÚ, na níž jsou zvýrazněny „neobjevené“ památky, tedy takové, které zůstávají i přes svůj význam méně navštěvované.

Na děti čekalo na zmíněném stanovišti hned několik edukačních pomůcek. Největší ohlas měla stavba oblouku z dřevěných dílců (tedy součástí klenby), kde se mohli malí návštěvníci přesvědčit, jak zakřivení oblouku rozvádí tlak zdí do stran a jak důležité je přesné opracování kamenů, a dozvěděli se, že ačkoliv je oblouková klenba pevná, při stavbě byla většinou podpírána bedněním. Zjistili, co je to klenák, a mohli si stavbu (za vydatné pomoci rodičů) vyzkoušet.

Obr. Mezinárodní den archeologie 2018, archeoložky z generálního ředitelství NPÚ u stánku. Foto: Marián Mojžíš, 2018.

Budoucí archeologové si mohli také zkusit, jak ve středověku probíhalo mletí obilí ve mlýně s vertikálním mlýnským kolem a náhonem na spodní vodu. Ti nejzvědavější dokonce zjistili, co je to ve mlýně „lub“, a co tedy znamená, když má někdo „něco za lubem“. Děti si mohly dále prohlédnout speciální panel znázorňující sled vrstev v archeologickém kontextu, podle nichž mohou archeologové dobře určit stratigrafickou sekvenci. Prozkoumaly také jednotlivé „střepe“, tedy fragmenty nádob nalezené při archeologickém výzkumu. Spolu s rodiči pak mohly diskutovat o tom, jaké délkové míry se používaly před zavedením metrické soustavy, a vyzkoušet si, jak dlouhý byl loket, sáh, palec, stopa či látro.

Ti nejmenší z návštěvníků si mohli vymalovat zámek, hrad nebo kostel či dokreslit jeden z devíti připravených typických renesančních ornamentů. Výtvarně zdatnější děti dostaly pak za úkol nakreslit, jak si představují archeologa při práci. Za kteroukoliv z těchto činností si děti vysloužily razítko s obrázkem pokladu do kartičky Mezinárodního dne archeologie, která jim na konci dne stráveného s archeology přinesla odměnu.

Další stanoviště generálního ředitelství se nacházelo v nové budově Národního památkového ústavu v Liliové ulici 5 v Praze. Na tomto místě proběhla akce poprvé. Hlavními lákadly byly volná vstupenka do Zahrady pod Pražským hradem, prohlídka historických sklepů s výkladem a komentovaná minipozice zaměřená na novověké nálezy ze Zahrady pod Pražským hradem, především pak z Malé Fürstenberské zahrady. V mázhauzu byla umístěna výstava posterů, která představila činnosti jednotlivých archeologických pracovišť NPÚ. Návštěvníci měli dále možnost seznámit se s třinácti postery, na kterých byly informace o aktuálních archeologických výzkumech z územních odborných pracovišť a generálního ředitelství. Ve stejné